

Шевченко М.В.

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

УКРАЇНСЬКІ ЖІНКИ НА ПРИМУСОВИХ РОБОТАХ У ТРЕТЬОМУ РАЙХУ: СПРОБА АНАЛІЗУ

У статті досліджується досвід українських жінок на примусових на роботах під час Другої світової війни. Проаналізовано трактування терміну «остарбайтери», під яким розуміють робітників німецького походження, які були зареєстровані (завербовані) у Райхскомісаріаті Україна, Генеральному комісаріаті Вайсрутенії, а також у регіонах, які знаходилися далі на схід від цих комісаріатів і колишніх вільних держав Латвії та Естонії, які були депортовані після окупації вермахтом до Третього райху, включаючи протекторати Богемії та Моравії, і які були там примусово працевлаштовані. Визначено, що приблизно від 2,4 мільйона українців були депортовані на роботи до Райху. Стосовно загальної чисельності жінок (станом на вересень 1944 р.), які були вивезені до Третього райху, то вважається, що їх чисельність становила майже 49,8%. Визначено, що примусові вивезення дівчат та жінок на роботу до Райху були основною потребою полегшення умов праці та зменшення навантаження на німецьких жінок. На основі аналізу історичних даних та матеріалів встановлено, що жінки з СРСР були наймолодшою групою з-поміж рабських робітниць, де половина жінок (49,9%), які були вивезені з окупованих територій СРСР, були народжені між 1923 і 1927 роками, яким у 1943 році виповнилося від 16 до 20 років. З'ясовано, що працю жінок застосовували в усіх сферах, куди залучали іноземних робітників: у гірничодобувній та обробній промисловості, транспорті та будівництві, сільському господарстві, у церквах і міських управах, а також у внутрішньому господарстві. Проаналізовано, що реалії повсякдення українських примусових робітників в умовах Третього райху були надзвичайно складними, де мала місце щоденна буденність у поєднанні із загальним фізичним навантаженням та виснаженням, дискримінацією, постійним недоїданням, жахливими побутовими умовами.

Ключові слова: примусові вивезення, остарбайтери, Німеччина, Друга світова війна.

Постановка проблеми. Відтоді, як дослідники в Україні вперше почали розглядати проблему історичної пам'яті, значну увагу було зосереджено на вивченні пам'яті та травматичного досвіду учасників, жертв та очевидців Другої світової війни, які примусово були вивезені на роботу до Німеччини, як остарбайтери. Процес конструювання образу примусової праці в радянському публічному просторі розпочався одразу після початку масових вивезень населення до Німеччини навесні 1942 р. Перші повідомлення про долю людей, які були відправлені на примусові роботи, з'явилися в газетах, які мали на меті донести до читачів інформацію про надзвичайно важкі умови життя в рабстві, де ці повідомлення завершувалися палкими закличками до населення всіма можливими засобами уникати вивезення до Німеччини, та заохочувати людей до запису в партизанські загони, чинити опір і вбивати окупантів.

Вивезення українців на примусові роботи до Німеччини в період Другої світової війни не тільки видозмінило звичний життєвий ритм мільйонів людей, порушило узвичаєні соціальні зв'язки,

однак й, багатьох із них, було націлено на нові цінності. Життя в чужорідному середовищі формувало розвиток у остарбайтерів туги за рідними і домівкою, а також у них загострювалися патріотичні почуття. У відповідності до архівних документів й матеріалів, спогадів, встановлено, що примусове відчуження від рідних, батьківщини якоюсь мірою завдавало остарбайтерам набагато більшого болю, аніж виснажлива фізична праця. У зв'язку з цим актуальним є дослідження особливостей примусової жіночої роботи під час Другої світової війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тематику примусових робіт під час Другої світової війни досліджує значна чисельність науковців. Зокрема, в наукових працях Шпорера М. [1; 2], Фляйшакера Й. [2], Герберта У. [3; 4] відображена примусова праця іноземних цивільних робітників в Німецькому Райху та в окупованій Європі 1939-1945 pp.; Gelderblom В. [5] проаналізував депортацію та примусову працю польських та радянських громадян в нацистській Німеччині; Лахно В. І. [6] дослідив примусову працю остар-

байтерів з Полтавщини у Третьому Райху; Пастушенко Т. [7], Нарвселіус Е. [8], Данильчук В. Р. [9], Грінченко Г. [8; 10] дослідили повсякдення українських примусових робітників в Третьому Райху та визначили їх чисельність.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є дослідження примусових вивезень дівчат та жінок на роботу під час Другої світової війни. Для досягнення мети визначено наступні завдання: визначити причини примусових вивезень дівчат та жінок на роботу під час Другої світової війни; проаналізувати чисельність робітників, які були примусово вивезені на роботу з України до Третього райху. При проведенні дослідження були використані загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, зокрема аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, історичний метод.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Однією з основних груп населення, чий досвід і пам'ять надовго залишалися на периферії офіційного дискурсу, були радянські примусові робітники в Третьому райху – остарбайтери, які були найчисленнішою та однією з найбільш дискримінованих груп цивільних робітників, які здійснювали діяльність на благо нацистської економіки протягом усієї Другої світової війни [8].

Встановлено, що однією із основних стратегічних цілей німецького Райху у війні проти СРСР була трансформація окупованої території України на джерело дешевої робочої сили і аграрно-сировинний придаток для власної економіки. Визначальну роль в цьому процесі відіграло примусове вивезення до Німеччини та інших країн Третього райху мирних громадян – чоловіків, жінок і дітей.

Однак, якщо терор нацисти використовували тільки до окремих категорій населення – партійно-радянського активу, партизанів, представників окремих національностей тощо, то насильницька депортація українців доторкнулася практично всіх сімей, в яких хоча б один член сім'ї був фізично здоровим і був працездатного віку.

Вперше інформація про імовірність застосування у німецькій економіці робочої сили з Радянського Союзу прозвучала на таємній нараді у Берліні 7 листопада 1941 року. В результаті, було видано спеціальну вказівку генеральним уповноваженим з виконання чотирирічного плану Г. Герингом про масове застосування іноземних робітників для найважчої некваліфікованої праці: «кваліфіковані робітники-німці зобов'язані займатися виробництвом озброєнь; гребти лопатою і довбати каміння – не їхнє завдання, для цього є

іноземні робітники» [11, с. 50–52]. Працівників з території Радянського Союзу називали «остарбайтерами» (нім. *ostarbeiteren*) – «східні робітники», де цей термін вперше був використаний в наказі рейхсфюрера СС і поліції Г. Гімлера від 20 лютого 1942 року [6].

Термін «остарбайтери» протягом певного періоду часу набув наступного значення: «Остарбайтери – це робітники ненімецького походження, які були зареєстровані (завербовані) у Райхскомісаріаті Україна, Генеральному комісаріаті Вайсрутенії, а також у регіонах, які знаходилися далі на схід від цих комісаріатів і колишніх вільних держав Латвії та Естонії, які були депортовані після окупації вермахтом до Третього райху, включаючи протекторати Богемії та Моравії, і які були там примусово працевлаштовані» [1].

Стосовно чисельності українців, які були депортовані на роботи до Третього Райху, то відома українська дослідниця Тетяна Пастушенко та інша значна чисельність істориків, посилаючись на радянську статистику наводять дані приблизно у 2,4 мільйона осіб [7]. В праці Марка Шпорера віднаходимо наступні дані із 3,1 мільйона радянських громадян, які працювали на території Третього райху, українці становили 55%, тобто понад 1,7 мільйона осіб (росіяни – 30%; білоруси – 12%; балти – 3%).

Станом на вересень 1944 року радянські жінки становили 49,8% – найбільшу групу з-поміж загальної чисельності людей, які були вивезені до Райху для виконання рабської праці, де цей показник перевищує чисельність німкеней, які здійснювали діяльність в цей період у диференційованих галузях німецької економіки (48,6%). Встановлено що, основною потребою полегшення умов праці та зменшення навантаження на німецьких жінок була одна із причин схвалення рішення стосовно залучення іноземних жінок для роботи на німецьких фабриках. Іншу чисельність з-поміж загальної чисельності жінок, які були вивезені до Третього райху для виконання рабської праці, були словачки (44,5% від загальної кількості всіх остарбайтерів з цієї країни), жінки з країн Балтії (36,5%) і польки (34,4%). Якщо прийняти оцінки Марка Шпорера та Йоахіма Фляйшакера стосовно загальної чисельності жінок (станом на вересень 1944 р.), які були вивезені до Райху, то вона складала майже 2,5 мільйона осіб і можна зробити висновок, що понад 1 200 000 радянських жінок було відправлено на примусові роботи до Німеччини [2].

Всі мешканці українських територій, які до 1939 р. входили до складу СРСР, перебували в

Третьому району у статусі оstarбайтерів, а робітники із Західної України (дистрикту Галичина), Західної Білорусії, країн Прибалтики перебували в Райху в іншому політичному статусі. Тому вважаємо, що не зовсім коректною є спроба провести обчислення чисельності українських примусових робітників шляхом, коли від загального числа оstarбайтерів за весь період Другої світової війни 2,8 млн. осіб (німецькі статистичні дані станом на 1945 р. див. рис. 1) віднімають число вивезеного на примусову працю населення УРСР – 2,2 млн. осіб (статистичні дані НДК станом на травень 1945 р.) або 2,4 млн. (обчислення 1960-х рр. див. рис. 2) [1]. Вільно оперувати ста-

тистичними даними неприпустимо, оскільки вони мають диференційоване походження. До статистичних даних Надзвичайної державної комісії вивезених з Української РСР робітників увійшли як оstarбайтери, так і робітники з Галичини, які мали інший статус. Тому, для того, щоб не припускатися даних помилок, необхідно чітко знати походження тих чи інших узагальнених статистичних даних [5].

На основі аналізу історичних даних та матеріалів встановлено, що жінки з СРСР були наймолодшою групою з-поміж рабських робітниць, де половина жінок (49,9%), які були вивезені з окупованих територій СРСР, були народжені між

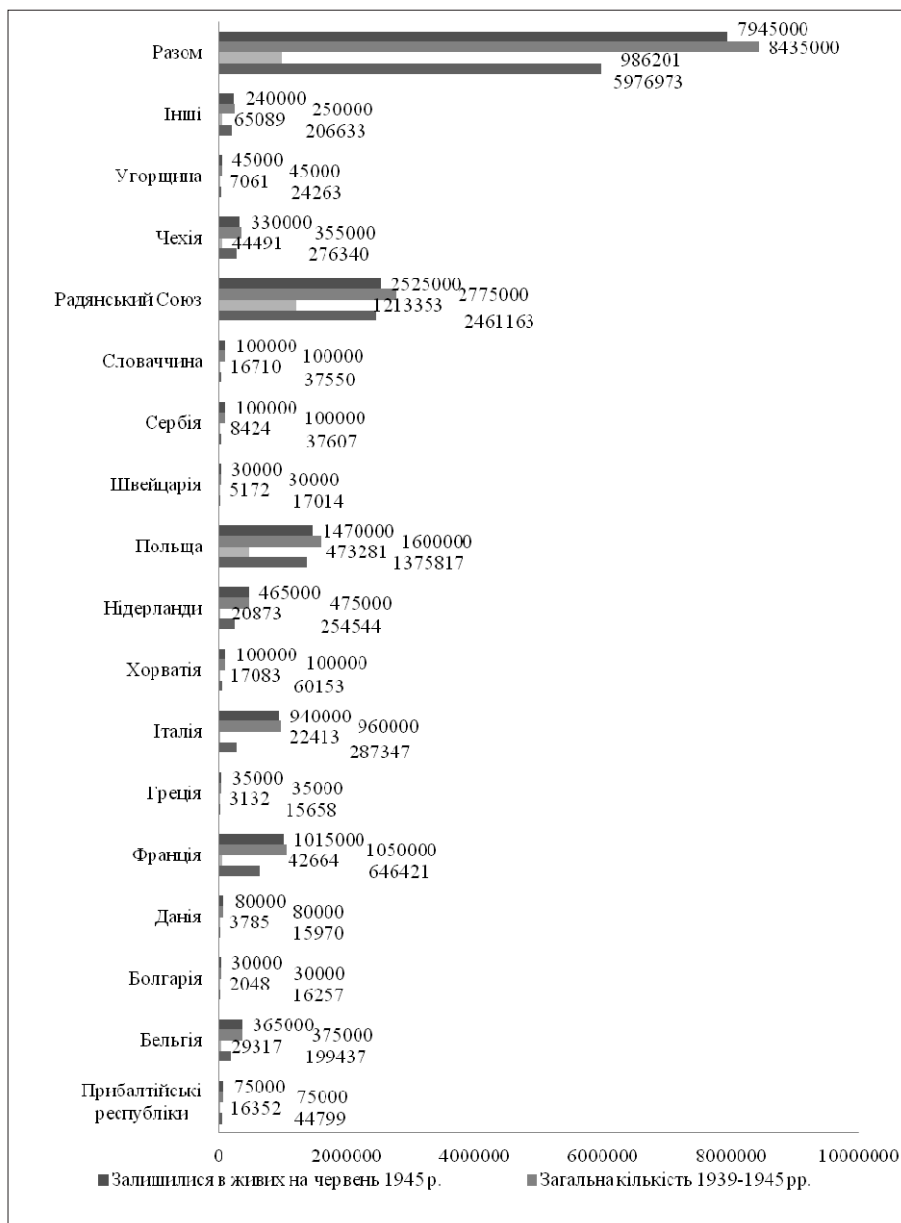

Рис. 1. Іноземні цивільні робітники на примусовій праці в Третьому райху

Сформовано автором на основі [1].

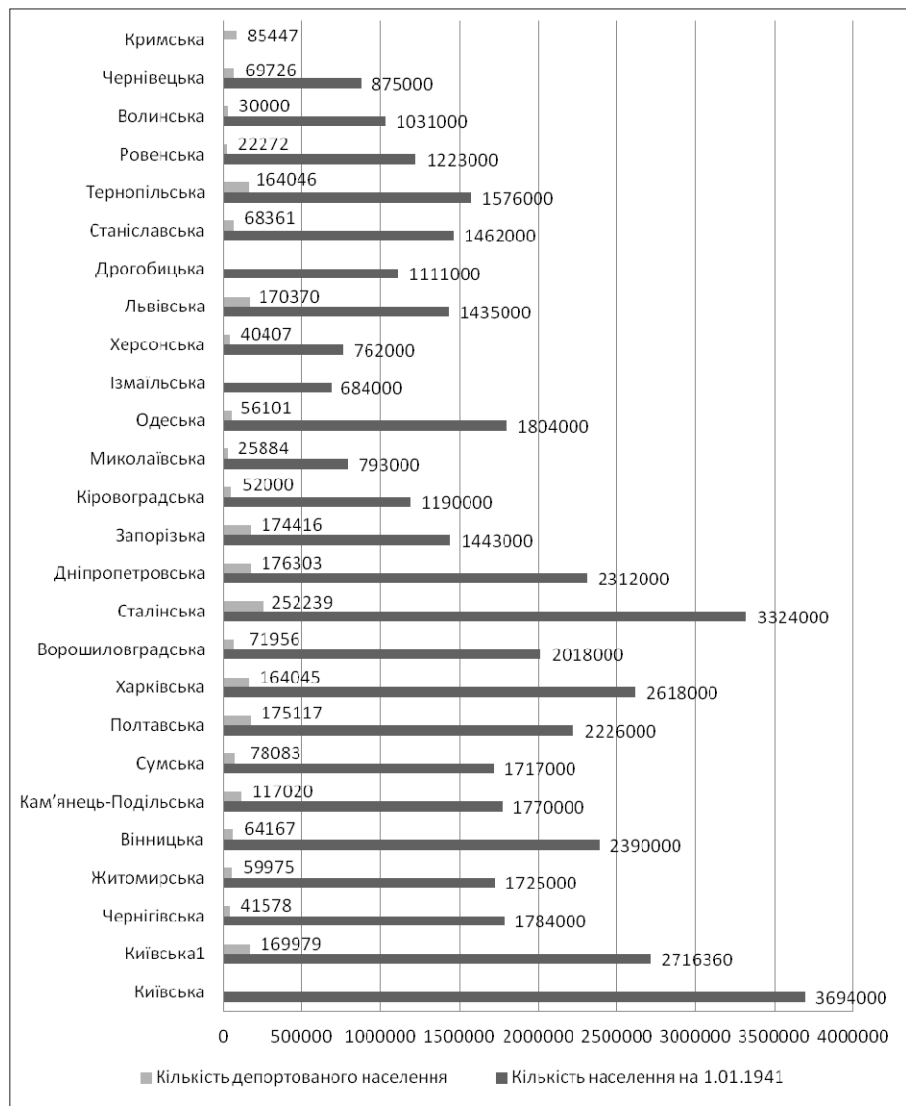

Рис. 2. Кількість робітників, вивезених на роботу з України до Третього райху¹

Сформовано автором на основі [7].

1923 і 1927 роками, яким у 1943 році виповнилося від 16 до 20 років [5]. Працю жінок застосовували в усіх сферах, куди залучали іноземних робітників: у гірничодобувній та обробній промисловості, транспорті та будівництві, сільському господарстві, у церквах і міських управах, а також у внутрішньому господарстві. Для порівняння, тільки 29,9% польських жінок від загальної чисельності, які виконували примусові роботи в Німеччині під час війни, народилися між 1923 і 1927 роками [2].

В період 1942–1945 рр. значну чисельність радянських жінок було доставлено до Третього райху для виконання примусових робіт за загальними умовами програми, які були скеровані на

транспортування радянських громадян до Німеччини, де інтенсивність даного процесу була різною. Наприклад, відомо, що взимку 1941–1942 рр. і ранньою весною 1942 р. з Радянського Союзу до Німеччини виїхали переважно кваліфіковані робітники чоловічої статі. У перші місяці 1942 року кількість жінок, перевезених до Третього райху, була все ще меншою, ніж кількість чоловіків, але незабаром після цього ці пропорції вирівнялися [10, с. 82–86].

Закінчення умовно добровільного періоду мобілізації, який, на думку тогочасних дослідників, тривав до квітня 1942 р., супроводжувалося масовим переміщенням жінок, які, як і чоловіки, розглядалися як робоча сила. Частка жінок, які, як зазначалося раніше, становили половину загальної кількості радянських цивільних осіб, які були відправлені на примусові роботи до Німеччини,

¹ Київська1 – без чисельності населення міста Києва; Київська – без чисельності депортованого населення з міста Києва.

була характерною для реалій примусової мобілізації ще наприкінці весни 1942 р. Однак у деяких випадках жіноча стать примусових робітників мало особливе значення. 10 вересня 1942 р. спеціальним указом було наказано вислати з України до Німеччини півмільйона молодих остарбайтерок віком від 15 до 35 років для роботи у вітчизняному господарстві (до речі, ця цифра так і не була досягнута). Окрім того, що ці жінки повинні були бути здоровими та сильними, вони також повинні бути схожі на блакитнооких світловолосих німкеней.

Герберт Ульріх, найвидатніший дослідник примусової праці, вказує на аргумент Гітлера з цього приводу: «Треба освіжити шкільні знання про розселення народів, адже саме в Україні є багато світловолосих людей із блакитними очима, яких можна вважати сільськими нащадками осілих німецьких племен. Службу остарбайтерів необхідно «онімеччити» [і] пропонувати великим сім'ям у містах і годувати, як німецьке населення» [3].

На виконання наказу німецького військового командування про трудову повинність від 6 лютого 1943 р. бургомістр м. Волновахи Сталінської обл. 28 червня 1943 р. видав власний наказ, у якому під особисту відповідальність заборонив усім господарським та адміністративним керівникам міста приймати й утримувати на роботі дівчат і жінок 1924–1925 років народження, які підлягали вивезенню на роботу до Німеччини. Відправленням дівчат цього віку на роботу до Третього райху було охоплено практично всі населені пункти Донбасу. В Горлівці воно проходило з 27 квітня по 6 травня 1943 р., у Старому Керменчику (нині – с. Старомлинівка) Сталінської обл. у липні 1943 р., а у Селидівському районі в ніч на 26 серпня поліція організувала облаву на дівчат по селах та хуторах району [12]. У Дніпропетровську (нині – Дніпро) голова управи Соколовський опублікував відозву до молоді 1926–1917 років народження із закликом їхати на роботу до Німеччини [13].

До кінця літа 1944 року 33 000 жінок-остарбайтерів працювали в німецьких родинах, а загальна кількість іноземок, яка була залучена для роботи в цей сектор становила 77 000 [10, с. 96]. Це означає, що на той час молоді дівчата та жінки з СРСР становили майже половину всієї домашньої прислуги [3]. Сучасні дослідники, які вивчали усні історії, записані в останні десятиліття, відзначають, що, порівняно з іншими остарбайтерами, значна чисельність, яких працювала, як домашня прислуга насолоджувалися відносно стерпними

умовами життя та праці, а їхні стосунки з їхніми німецькими сім'ями, особливо з дітьми, які перебували під їх опікою, часто були сердечними [1].

У своєму важливому дослідженні використання іноземної робочої сили в Німеччині Герберт У. описує мотивацію залучення до послуг конкретно жінки-остарбайтера для цього типу роботи, і цитує викривальні звіти, які були підготовлені нацистською поліцією безпеки (SD), де було перелічено ряд позитивних характеристик цих служниць. Дані звіти відображають інформацію про початковий досвід роботи жінок-остарбайтерів у домашньому господарстві, який був успішним завдяки їхній старанності, слухняності та кмітливості цих жінок. У звітах згадується й інша причина: «Більшість домогосподарок постійно скаржилися, що в порівнянні з радянськими дівчатами німецькі служанки зухвалі, ліниві, неохайні через свою незамінність». Герберт У. підсумовує цю інформацію, стверджуючи, що нарікання на домашніх робітників під час війни природним чином почастишали, а жінки-остарбайтери стали хорошою заміною німецькій прислугі, символом статусу заможної буржуазії, а також яскравим вираженням квазіколоніального соціального порядку [3].

Проте до тепер не знайдено документальних підтверджень стосовно сотень тисяч жінок, які фігурували в радянській пропаганді як сексуальні рабині, те ж саме має відношення до примусових робітниць усіх національностей, а не тільки радянських. За підрахунками сучасних дослідників, до кінця 1943 р. було сформовано близько 60 спеціальних борделів для іноземних робітників, у яких близько 600 жінок змушені були надавати сексуальні послуги. Планувалося відкриття ще 50 закладів такого типу, але чи вдалось реалізувати цей план – незрозуміло.

Окрім завдання зберегти «чистоту крові», ще однією причиною збільшення кількості публічних будинків були банальні економічні міркування. Відвідування публічного будинку виконувало роль винагороди та стимулу продуктивності праці. Наприклад, у травні 1942 року конгломерат IG Farben висунув пропозицію запровадити систему заохочення трьох F – “Freiheit, Fressen, Frauen” (Свобода, Їжа, Жінки) для своїх іноземних працівників. Згодом для в'язнів концентраційних таборів були відкриті публічні будинки, практика, яка, згідно з офіційними обґрунтуваннями, допомогла підвищити продуктивність відповідно до формули «Добра робота заслуговує винагороди».

У 1943 році в концтаборах була введена система заохочень, згідно з якою відвідування публічного будинку було основною нагородою для чоловіків-в'язнів [14]. Точна кількість радянських жінок, яких утримували в публічних будинках для іноземних робітників або публічних будинках концтаборів, досі не встановлена. Брігіт Хальбмайр стверджує, що жінок, яких призначали до табірних публічних будинків, відбирали переважно з-поміж в'язнів жіночого концтабору Равенсбрюк [8].

Члени німецької відомчої комісії економічного штабу «Схід», які досліджували умови життя робітників із східних окупованих територій, після робочої поїздки у листопаді 1943 р. через промислові райони рейху для розроблення способів підвищення продуктивності праці оstarбайтерів зазначали: «...керівники підприємств не виявляють жодного інтересу у питаннях утримання і працевикористання східних робітників. Характерними особливостями є погане харчування, антисанітарія. Робітники знесилені, занедбані і брудні». Знаковим було зауваження про те, що: «oстарбайтери дуже стійкі, вони працюють до того часу, поки не впадуть на робочому місці і не помруть» [4, с. 158].

Необхідно зауважити, що ті oстарбайтери, які потрапили на роботу до німецьких домогосподарств, то їхні спогади про «німецький період» свого життя є менш болісним, оскільки ті, хто працював у «бауерів» мали такі дещо кращі умови праці, проте зберігалось до oстарбайтерів обмеження у дозвіллі, насамперед було заборонено відвідувати кінотеатри. Отже, на основі аналізу розповідей жінок встановлено, що порівняно із працею на великих фабриках, заводах і шахтах робота у закладах охорони здоров'я була набагато легшою і давала шанси на виживання. Проте oстарбайтери зобов'язані були виконувати свою роботу сумлінно та дотримуватися приписів влади у будь-якій сфері господарства, де будь-який супротив oстарбайтерів детермінував жорстокі покарання по відношенню до них. Наприклад, німецька влада постійно здійснювала контроль з приводу наявності у oстарбайтерів визначеного розпізнавального знаку і номера, з-за відсутності якого могли затримати, стягнути штраф (розмір якого був змінним) чи ув'язнити [9; 15].

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що через впровадження загальної трудової повинності та примусових вивезень дівчат та жінок на роботу під час Другої світової війни, нацисти намагалися, з однієї сторони, використати місцеве населення з окупованої території для праці, а з іншої сторони, завдяки oстарбайтерам підтримати функціонування військової економіки Третього райху. До того ж вивезення значної чисельності людей, окрім забезпечення Райху робочою силою, мало й іншу ціль: нацисти в такий спосіб намагалися послабити рух опору на окупованій території і сформувані умови для знелюднення завойованих регіонів. Отже, на основі проведеного аналізу встановлено, що реалії повсякдення українських примусових робітників в умовах Третього райху були надзвичайно складними, де щоденна буденність у поєднанні із загальним фізичним навантаженням та виснаженням, дискримінацією, постійним недоїданням, жакли-вими побутовими умовами здійснювали вплив на морально-психологічний стан oстарбайтерів, тим самим, загострюючи певні емоційні реакції, які пов'язані із сумом за рідними і батьківщиною.

В умовах воєнних дій на території України істотно зросли міграційні потоки населення як всередині країни, так і за кордон, понад 60% мігрантів, які виїжджають з України – люди працездатного віку, що свідчить про переважання трудової міграції. Внаслідок відсутності роботи або одержання низької заробітної плати частка населення України знаходиться за межею бідності, а у зв'язку з економічною та політичною нестабільністю люди не впевнені в своєму майбутньому, що і провокує бажання виїхати з країни. Значна чисельність трудових мігрантів виконує некваліфіковану роботу, що призводить до втрати професійної кваліфікації, тому можемо провести паралель, що під час примусових вивезень oстарбайтери також виконували некваліфіковану роботу.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що висновки та рекомендації, розроблені автором та запропоновані в статті, можуть бути використані для проведення поглибленого дослідження особливостей примусових вивезень дівчат та жінок на роботу під час Другої світової війни та проведення аналогії із сучасною міграцією українців за кордон.

Список літератури:

1. Spoerer M. Zwangsarbeit unter dem Hakenkreuz: Ausländische Zivilarbeiter, Kriegsgefangene und Häftlinge im Deutsche Reich und im besetzten Europa 1939–1945. Stuttgart, München: Deutsche Verlagsanstalt. 2001.
2. Spoerer M., Fleischhacker J. Forced Laborers in Nazi Germany: Categories, Numbers, and Survivors. *Journal of Interdisciplinary History*. 2002. № 33 (2). Pp. 169–204.

3. Herbert U. Fremdarbeiter: Politik und Praxis des "Ausländer-Einsatzes" in der Kriegswirtschaft des Dritten Reiches. Bonn: Dietz. 1999.
4. Herbert U. Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland: Saisonarbeiter, Zwangsarbeiter, Gastarbeiter, Flüchtlinge / U. Herbert. München: Beck, 2001. 442 p.
5. Gelderblom B. Ausländische Zwangsarbeit in und um Hameln 1939-1944. Holzminister. 2004.
6. Лахно В. І. Примусова праця оstarбайтерів з Полтавщини у Третньому Рейху: особливості депортації та репатріації. Література та культура Полісся. Регіональні та загальноукраїнські процеси у сучасному дослідницькому вимірі / [відп. ред. і упорядник Г.В. Самойленко]. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2010. Вип. 60. С. 137–150.
7. Пастушенко Т. Українські примусові робітники в Райху: скільки їх було? 2012. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/253-tetiana-pastushenko-ukrainski-prymusovi-robotnyky-v-raikhu-skilky-ikh-bulo%20-%200,5>
8. Grinchenko G., Narvselius E. Silken Braids Under the German Boot: Creating Images of Female Soviet Ostarbeiters as Traitors and Betrayed. In: Grinchenko, G., Narvselius, E. (eds) Traitors, Collaborators and Deserters in Contemporary European Politics of Memory. Palgrave Macmillan Memory Studies. Palgrave Macmillan, Cham., 2018. Pp. 311–336. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-319-66496-5_13
9. Данильчук В. Р. «Батьківщина – наше наймиліше...» (І. Огієнко) повсякдення українських примусових робітників в умовах третього рейху (на прикладі вивезених з території Рівненської області). *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія: Філологічна*. 2015. Вип. 12. С. 94–100.
10. Грінченко Г. Усна історія примусу до праці: метод, контексти, тексти / Г. Грінченко. Харків: «НТМТ», 2012. 304 с.
11. Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні: Зб. докум. і матер. К.: Держполітвидав УРСР, 1963.
12. Історія застерігає: Трофейні документи про злочини німецько-фашистських загарбників та їхніх посібників на тимчасово окупованій території України в роки Великої Вітчизняної війни. 1986. Київ: Політвидав України.
13. ДАДО, ф. Р-2276, оп. 1, спр. 22, арк. 177–178.
14. Halbmayr B. Sexzwangsarbeit in NS-Konzentrationslagern. In *Jahrbuch 2005: Schwerpunkt Frauen in Widerstand und Verfolgung* (Vienna: Dokumentations archiv des österreichischen Widerstandes). 2005. Pp. 96–115.
15. ДАДО, ф. Р-2441, оп. 1, спр. 190, арк. 2.

Shevchenko M.V. UKRAINIAN WOMEN IN FORCED LABOR IN THE THIRD REICH: AN ATTEMPT AT ANALYSIS (OSTARBAITER)

The article examines the peculiarities of the forced removal of girls and women to work during the Second World War. The interpretation of the term «ostarbeiters» is analyzed, which refers to workers of non-German origin who were registered (recruited) in the Reichskommissariat of Ukraine, the General Commissariat of Weissruthenia, as well as in the regions further east of these commissariats and the former free states of Latvia and Estonia, which were deported after the occupation by the Wehrmacht to the Third Reich, including the protectorates of Bohemia and Moravia, and who were forced to work there. It was determined that approximately 2.4 million Ukrainians were deported to work in the Third Reich. Regarding the total number of women (as of September 1944) who were deported to the Third Reich, it is believed that their number was almost 49.8%. It was determined that the forced removal of girls and women to work in the Third Reich was the main need to ease working conditions and reduce the burden on German women. Based on the analysis of historical data and materials, it was established that women from the USSR were the youngest group among slave workers, where half of the women (49.9%) who were taken from the occupied territories of the USSR were born between 1923 and 1927, which in 1943, he turned 16 to 20 years old. It was found that women's work was used in all areas where foreign workers were recruited: in mining and processing industry, transport and construction, agriculture, in churches and city administrations, as well as in domestic economy. It has been established that the everyday realities of Ukrainian forced laborers in the conditions of the Third Reich were extremely difficult, where daily mundanity took place in combination with general physical exertion and exhaustion, discrimination, constant malnutrition, terrible living conditions.

Key words: forced deportations, ostarbeiters, Germany, World War II.